

Кристина Ђорђевић¹

Универзитет Коменски у Братислави, Филозофски факултет

<https://orcid.org/0009-0002-8737-8067>

СРПСКИ И СЛОВАЧКИ НАРОДНИ НАЗИВИ С КОМПОНЕНТОМ ЈАБУКА/ЈАВЛКО КОЈИМА СЕ ИМЕНУЈУ МАНДРАГОРА, ТАТУЛА И ПАРАДАЈЗ²

Породица помоћница (лат. *Solanaceae*) позната је по великом броју отровних врста: *мандрагора*, *татула*, *буника*, *велебиље*, али и по биљкама од економског значаја, нпр. *дуван*, *кромпир*, *парадајз*. Ове биљке су се вековима користиле у магијским ритуалима, као афродизијаци и опијати, због својих психоактивних састојака и халуциногеног дејства. У раду анализирамо српске и словачке двочлане народне називе биљака с компонентом *јабука/јавлко* којима се именују представници породице помоћница – *мандрагора*, *татула* и *парадајз*. Примери таквих народних именовања јесу: срп. *бодећа* (*бодљива*) *јабука*, *трновита јабука*, *пасја јабука*, слов. *bodľavé jablko*, *tŕňové jablko*, *cigánske jablko*, *svinské jablko* и др. Поменути називима приступамо с циљем описа њихових структурно-семантичких особености, с фокусом на осветљавању процеса номинације.

Кључне речи: народни називи биљака, лексема *јабука/јавлко*, породица помоћница (лат. *Solanaceae*), процес номинације, српски језик, словачки језик

1. Блиска веза између човека и биљног света постоји још од најстаријих времена. Човек је биљкама придавао велики значај, користећи их као храну и лек, али и верујући да поседују магијску моћ, због чега чине недељив елемент многих народних обичаја, ритуала, веровања и сујеверја. У свету који окружује човека биљке своје разноврсне функције остварују „у свакодневици (грађа, огрев, израда рукотворина, исхрана), аграрном календару, о хришћанским празницима, породичним светковинама и

¹ kristina.dordevic@uniba.sk

² Рад је настао у оквиру пројекта VEGA 1/0666/21 *Percepcia nadprirodzena v jazykoch a kultúrach Slovanov s akcentom na západoslovanský a južnoslovanský areál II*, који финансијски подржава Министарство просвете, науке, истраживања и спорта Републике Словачке.

обредима прелаза” (Самарџија, 2019: 102), што се рефлектује и на лексички фонд језика. Истакнуте студије *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба* (1912) П. Софрића Нишевљанина и *Речник српских народних веровања о биљкама* (1985) В. Чајкановића, као и тематски зборници – *Кодови словенских култура. Биљке* (1996), *Етно-културолошки зборник III* (1997), *Биље у традиционалној култури Срба: приручник из фолклорне ботанике* (2013), *Биље у традиционалној култури Срба: приручник из фолклорне ботанике* (2014), *Гора љиљанова. Биљни свет у традиционалној култури Срба* (2016), *Гора божурова. Биљни свет у традиционалној култури Словена* (2017) и *Гора калинова. Биљни свет у традиционалној култури Словена* (2019), представљају незаобилазну литературу о биљкама у српској и словенској култури и традицији.³ У словачкој лингвистици ботаничкој лексици пажња је придавана у монографијама Ј. Холубија *Národopisné práce* (Holuby, 1958), Ј. Олејњика *Ľud pod Tatrami* (Olejník, 1978), двотомној енциклопедији *Enciklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1, II* (1995), књигама Р. Столичне *Tradičná strava Slovenska. (Prírodné, historické, etnokulinárne, náboženské a sociálne aspekty)* (Stoličná, 2000) и Ј. Мареца *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach* (Marec, 2011), те у појединим прилозима у часопису *Kultúra slova* (в. нпр. 1999, бр. 1 и 2; 2010, бр. 2; 2011, бр. 2, 3 и 4; 2015, бр. 4; 2016, бр. 3; 2021, бр. 2, 5 и 6).

1. 1. Како се у овом раду бавимо народним називима за биљке синтагматске структуре, кратко ћемо објаснити тип вишечланих лексичких јединица којима ови називи припадају. Наиме, у србистичкој литератури издваја се више типова вишечланих лексичких јединица, а народне називе биљака као вишелексемне спојеве с термилошком номинацијом сврставамо у *термилошке синтагме* (Драгићевић, 2007: 40–41), за које се употребљавају и синонимни називи *вишечлани термин* и *вишечлани назив* (Јовановић, 2016: 119–121).⁴ Под термилошком синтагмом „подразумевамо језички знак састављен од двеју или више лексичких јединица, којим се означава јединствен појам релевантан за одређену струку или науку” (Јовановић, 2016: 119). По сложеној структури и општем (глобалном) значењу термилошке синтагме наликују фразеолошким јединицама (Мршевић-Радовић, 1987: 20). Ипак,

[...] између фразеологизама (идиома) и термилошких синтагми постоји прилично јасна разлика у погледу устаљености лексичких делова и у погледу прагматичке употребе. С обзиром на значење

³ Опсежна библиографија о биљкама у духовној култури Словена може се наћи у *Кодовима словенских култура. Биљке* (1996), док се у новије време историјом питања (етно) лингвистичких истраживања биљног света у србистици бавила Д. Ратковић (2022: 67–90).

⁴ У литератури се срећу и друга термилошка решења, о чему в. Драгићевић (2007: 40).

и функцију коју имају, термини су стабилне јединице, док су фразеологизми само релативно устаљеног лексичког састава. (Јовановић, 2016: 119).

Терминолошке синтагме немају експресивну функцију, која је категоријална фразеолошка особина, и не убрајају се, дакле, у фразеолошке јединице (Мршевић-Радовић, 1987: 23). Разлику између терминолошке синтагме и фразеологизма на овом месту наводимо зато што има аутора, рецимо у словачкој и чешкој лингвистици, који устаљене вишелексемне спојеве наведеног типа припајају фразеологији. Тако, народне називе биљака, на пример *žabie očko*, *pastierska kapsička*, *volov chvost*, словачки фразеолог Јозеф Млачек сврстава у тзв. сликовите терминолошке синтагме (слов. *obrazné združené pomenovania* или *frazeologické združené pomenovania*), које су често настале без намерне терминолошке номинације (Mlacek, 1984: 39–41), а на руб фразеологије и терминологије Чермак (Čermák, 2007: 42, 221) смешта тзв. квазифраземе (чеш. *kvazifrazémy*), у које уврштава и вишечлане лексичке јединице терминолошког типа (*vraní oko*, *kozí brada*, *rajské jablko*).

2. Породици помоћница (лат. *Solanaceae*) припада велики број отровних⁵ врста (такве су, на пример, *мандрагора*, *татула*, *буника*, *велебиље*), као и оних од економског значаја (нпр. *дуван*, *кромпир*, *парадајз*). Ове биљке су се вековима користиле у магијским ритуалима, као афродизијаци и опијати, због својих психоактивних састојака и халуциногеног дејства. У овом раду пажњу посвећујемо трима представницима породице помоћница – мандрагори, татули и парадајзу, односно народним називима за мандрагору, татулу и парадајз. Предмет рада биће само они народни називи за поменуте биљке у српском и словачком језику који у свом саставу садрже лексему *јабука/jablko* (на пример, за мандрагору се користи народни назив *ђавоља јабука* у српском, односно *čertovské jablko* у словачком језику). Овим називима приступамо с циљем описа њихових структурно-семантичких особености, с фокусом на осветљавању процеса номинације. Овај рад представља мали прилог истраживању народних назива за биљке с компонентом *јабука/jablko*.⁶

⁵ Интересантно је да су до сада у србистици, те делом и славистици „пажњу аутора у многу већој мери привлачиле биљке које имају позитивно дејство на човека – које су јестиве, лековите, украсне и сл.” (Ратковић, 2021: 113), док се о отровним биљкама мање говорило (в. нпр. о отровним, опојним и халуциногеним биљкама из фразеолошког угла у Ђорђевић (2019: 113–119)).

⁶ Лексеми *јабука* посвећивана је научна пажња и у србистици и у словакистици. Г. Штасни у раду „Лексички спојеви с компонентом *јабука*” (2019: 285–301) анализира лексичке спојеве с компонентом *јабука* како би на основу семантичког садржаја ове лексеме утврдила који концепти се реализују у оквиру синтагми, колокација и фразеолошких јединица. Лексема

Српске народне називе с компонентом *јабука* којима се именују мандрагора, парадајз и татула ексцерпирани смо из *Ботаничког речника научних и народних имена биљака са именима на руском, енглеском, немачком и француском језику* Д. Симоновића (1959) и *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ, 1973), док су као извор за прикупљање словачких јединица коришћени *Историјски речник словачког језика* (HSSJ, 1991), *Атлас лековитих биљака и шумских плодова* Ј. Кресанека (Kresánek, 1988) и студија Ј. Холубија *О мандрагори* (Holuby, 1883). Укупно је издвојено шеснаест народних назива за мандрагору, парадајз и татулу, по осам у оба посматрана језика: за мандрагору – срп. *ђавоља јабука, дивља јабучица*,⁷ слов. *čertovské jablko*; за парадајз – срп. *златна јабука, рајска јабука, вучја јабука*, слов. *zlaté jablko, rajské jablko*; за татулу – срп. *бодећа (бодљива) јабука, трновита јабука, пасја јабука*, слов. *bodľavé jablko, trňové jablko, cigánske jablko, svinské jablko, vlčie jablko*.

3. Према структури, термилошке синтагме, којима припадају, како је раније поменуто, и називи који су предмет овог рада, деле се на двочлане термилошке синтагме и на термилошке синтагме с више од два члана (Јовановић, 2016: 121). Сви народни називи из наше грађе представљају двочлане термилошке синтагме, и то придевско-именичке (према терминологији датој у Јовановић, 2016: 121), код којих је први члан синтагме детерминативног, а други управног карактера (*ђавоља јабука, златна јабука, рајска јабука, вучја јабука, бодећа (бодљива) јабука, трновита јабука, пасја јабука, дивља јабучица; čertovské jablko, zlaté jablko, rajské jablko, bodľavé jablko, trňové jablko, cigánske jablko, svinské jablko, vlčie jablko*). У функцији управног члана синтагме јавља се лексема *јабука/jablko*, која активира своје секундарно значење 'оно што је по облику слично плоду јабуке'. Захваљујући компоненти облика, дакле, остварује се пренос номинације и на ентитете који својим обликом наликују плоду јабуке (Штасни, 2019: 298), у нашим примерима на биљке које нису из рода *Malus pumila*, односно нису гајене јабуке, воћке. Лексема *јабука* у посматраним називима не реализује термилошку функцију самостално, већ се термилошко значење

jablko предмет је рада „Šuhaj, šuhaj, naše jabko, akô ti je ono sladkô” И. Феликсове (Felixová, 2005: 288–300), где се испитује употреба именице *jablko* (срп. *јабука*) у словачким дијалектима, уз навођење лексичких спојева и фразеолошких јединица у којима се јавља. У раду „Takový strom styti máme, w gehož stjnu spočjwame” М. Добрикова (Dobříková, 2017: 103–111) разматра фразеологизме с компонентом *jablko*, бавећи се митолошком, симболичком и духовном перцепцијом дрвета (*дрво живота, дрво плодности*). Треба поменути и монографију *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (2016) Н. Јошића, у којој се аутор бави језичким аспектом народног воћарства, пре свега лексемама којима се означава врста воћке.
⁷ У грађу смо уврстили и назив *дивља јабучица*, иако је управни члан овог синтагматског назива лексема *јабучица*, а не *јабука*.

остварује у споју с детерминативом (у нашој грађи то је придев у функцији конгруентног атрибута), који је носилац квалификације. Анализирајући структурне и семантичке карактеристике лексичких спојева с компонентом *јабука*, Г. Штасни (2019: 297) закључује да се терминологију управо бинарне структуре типа *придев + именица*, које су најпродуктивнији структурни тип у лексичким спојевима с компонентом *јабука* и претежно припадају ботаничкој терминологији.

3. 1. Познато је да су српски и словачки генетски блиски језици, па нису очекиване велике разлике у језичкој структури прикупљених термилошких синтагми. На основу представљеног материјала увиђа се да су следеће јединице формално исте, те представљају тзв. апсолутне еквиваленте – *ђавоља јабука* : *čertovské jablko*, *златна јабука* : *zlaté jablko*, *рајска јабука* : *rajské jablko*, *бодећа (бодљива) јабука* : *bodľavé jablko*, *трновита јабука* : *trňové jablko*. Интересантан је однос између назива *вучја јабука* и *влџе јабука* у двама језицима. Иако је уочљива формална подударност, циљни домен наведеним називима није исти – *вучја јабука* у српском језику означава парадајз, а словачки назив *vlčie jablko* се односи на татулу. За словачке народне називе *sigánske jablko* и *svinské jablko* нема еквивалентата у српском језику, док у словачком језику нисмо пронашли еквивалент за називе *дивља јабучица* и *пасја јабука*.

4. У даљем делу рада, зарад разумевања процеса номинације, анализираћемо мотивациона обележја детерминативних чланова посматраних синтагматских назива. Како Г. Штасни примећује (2019: 290), придеви у посматраним спојевима у својој концептуалној вредности носе податак о укусу, изгледу грана, боји плода, мирису плода и др. У нашој грађи као мотивациона обележја придевског конституента ботаничког назива издвојена су следећа: изглед, порекло, место раста, веровање у неку од ознака биљке, те приписивање животињских особина биљци.

Изглед. Термилошке синтагме *бодећа (бодљива) јабука* : *bodľavé jablko*, *трновита јабука* : *trňové jablko*, којима се именује татула (лат. *Datura stramonium* L.), мотивисане су бодљикавим, тј. трновитим изгледом саме биљке. Латинско име рода *Datura* вероватно потиче из санскрита и значи 'бела бодљикава јабука', док је *stramonium* непознатог порекла, премда постоји претпоставка да потиче из грчког језика и значи 'луда јабука', што би се могло објаснити присуством скополамина у татули, за који је познато да изазива халуцинације (Стојановић et al., 2020: 24–26).

Златна јабука, слов. *zlaté jablko*, представља дословни превод са италијанског *roto d'oro*, који је први употребио Андреа Матиоли да означи парадајз (слов. *rajčiak jedlý*, лат. *Solanum lycopersicum* L.). Зашто је ову биљку назвао *златном* а не *црвеном (јабуком)* може се објаснити тиме да су ранији

плодови парадајза, с којима је Матиоли био у контакту, били златножуте боје (због више каротена), а не црвене (више ликопена), како је данас то уобичајено (Michalec, 1977: 165).

Место раста. Народно име у српском језику за мандрагору – *дивља јабучица*, упућује на место и начин раста – дивље, односно самоникло, некултивисано растиње. Ова биљка често расте у светлим шумама, поред путева, у рушевинама (Стојановић et al., 2020: 20) или око штала, вероватно због особина земљишта, због чега су јој се временом приписале чудотворне моћи, заједно са способношћу да одржи стоку на окупу, на шта упућује и име рода *Mandragora* (од грчких речи *mandra* – штала и *ageiro* – скупљати) (Симоновић, 1959: 291).

Словачки назив *svinské jablko* за татулу упућује на честа станишта ове биљке (лат. *Datura stramonium* L.), а то су запуштена места чија је земља богата азотом – ђубришта, буњишта, свињци. С тим у вези јесу и српска народна имена за татулу: *свињско цвеће*, *свињска душица*.

Веровање у порекло биљке. Мотивација за именовање биљке *sigánske jablko* (срп. *татула*, лат. *Datura stramonium* L.) могла би се објаснити претпоставком да су татулу у Европу донели Цигани, који су је користили као магијско средство (Holuby, 1883: 183–184, уп. Стојановић et al., 2020: 26). Наиме, семе татуле бачено у жар се распукне, а језгро добије омотач који се уврће као црвић, пишти и цврчи. На овај начин Циганке су вадиле „црве“ из очију, рана или зуба (Тусаков, 1984: 630–631, 256–257), на шта указује и народни назив за татулу у српском језику *зубни црв*.⁸

Веровање у рај. Назив *парадајз* : *paradajka* (лат. *Solanum lycopersicum* L.) ушао је у српски и словачки језик из немачког *Paradies-apfel*, од чијег су дословног превода изведени називи у српском *рајска јабука* и словачком *rajské jablko* (Králik, 2015: 489). Значење треба тражити у старој персијској речи за башту *pairidaeza*, која представља симбол земаљског и небеског раја у многим заједницама. У јудеохришћанској традицији Еденски врт, који је Бог створио за човека (Адама) и жену (Еву), симболизује праисконско стање божанске невиности, време пре него што су људи пали у немилост након што су појели плод са Дрвета живота (O’Connell/Airey, 2007: 90).

Веровање у везу с ђаволом. Народна номенклатура мандрагору (лат. *Mandragora officinarum* L.) доводи у везу са магијским ритуалима прављења љубавних напитака. Наиме, плодови мандрагоре – жуте боје и величине мање јабуке, познати под називом *Афродитине јабуке*, слов. *jabíčka lásky* (јабуке љубави), сматрани су делотворним љубавним напитком. Да је било речи о

⁸ О пракси вађења црва из ушију као традиционалној методи лечења погледати чланак Биљане Сикимић „Болест које нема: црви у ушима“, објављен у зборнику *Између здравља и болести: поглед са Балкана* (2019).

„ђаволском послу”, указују називи срп. *ђавоља јабука* и слов. *čertovské jablko*, јер како Света Хилдегарда пише, мандрагора је постала од исте земље од које је Адам створен и стога је више од осталих биљака ђаволском искушењу изложена (Holuby, 1883: 188). Средњовековна црква је сматрала мандрагору биљком опседнутом ђаволом, због чега је прописивала различите мере заштите од ње, а посебна моћ приписивана је мандрагори која расте испод вешала, одакле потичу немачки називи за ову биљку *обешен човек* и *ђавоља лутка* (Стојановић et al., 2020: 23).

Приписивање животињских особина. Најплоднији пут народне мотивације биљака јесте онај у ком се биљка доводи у везу с особиним животиње (Шпис-Ђулум, 1995: 6). У нашој грађи потврђени су називи *вучја јабука* (за парадајз), *пасја јабука* (за татулу) и *влџие јабло* (за татулу).

Латински назив за парадајз *Solanum lycopersicum* L. потиче од грчких речи *lykos* 'вук' и *persicum* 'бресква', што би се могло објаснити веровањем да је плод ове биљке опасан (уп. и народни назив *вучја јабука* у српском језику). У прилог томе стоји чињеница да је у средњем веку, по доласку у Европу, парадајз посматран с подозрењем, јер се мислило да је отрован, те се користио као украсна биљка, а тек касније, од XIX века, почиње његова употреба у исхрани (Michalec, 1977: 165).

У словачком језику за татулу су у употреби називи с детерминативом *вучју* – *влџие јабло* и *влџие бодлиаџие*, који симболишу нешто опасно, а управо је токсичност једна од карактеристика ове биљке, док се у српском језику користи назив *пасја јабука*.

У етнолингвистичком тумачењу ових назива можемо се осврнути на поглед Сретена Петровића (2004: 180), који тумачи сложен однос два демонска лика фолклора: *пса* и *вука*, указујући на митолошку блискост ових двају бића. Према руском етнолингвисти Александру Гури, вука карактерише принцип амбивалентности (Гура, 2005: 94), који би се могао применити на припаднике породице помоћница. С једне стране, у одговарајућој количини, ове биљке користе се као лек, па, на пример, атропин, који се добија од појединих биљака из породице помоћница, данас чини састојак капи за ширење зеница. С друге стране, њихова употреба у већим дозама је опасна, јер може довести до халуцинација, тровања, смрти или слепила. С тим у вези, интересантно је запажање да се вук спаја с нечистим животињама, које карактерише слепило (ibid.: 91), те да управо лексема *вучју* чини саставни део словачког народног израза за кокошје слепило *влџиа тма* (слов. *šeroslepota*, лат. *nyctalopia*). Веза између пса и вука исказана је у српском предању по ком је Бог створио пса, а ђаво вука (СМ, 2001: 417), или у словачком изразу *hodina medzi psom a vlkom*, који се односи на доба између дана и ноћи, од поноћи до првих петлова, када је нарочито опасна нечиста сила (срп. *глуво доба*).

5. Биљке имају важну улогу у комплексном систему културе који је створио човек, приписујући им симболичку улогу. Немогућност људи да објасне различита дејства биљака навела их је да њихова поједина својства повежу са натприродним силама, митским бићима, различитим веровањима. Предмет овог рада били су српски и словачки двочлани народни називи за мандрагору, парадајз и татулу, представнике породице помоћница, и то само они називи у чијем је саставу компонента *јабука/jablko*. Ексерцирани називи по структури представљају именичке синтагме, чији управни члан – лексема *јабука/jablko* активира значење 'оно што је по облику слично плоду јабуке'. За разумевање процеса номинације као важна издвојила су се мотивациона обележја детерминативних чланова синтагми. На основу бодљикавог (трновитог) изгледа мотивисани су називи за татулу: *бодеха (бодлива) јабука : bodlavé jablko, трновита јабука : trňové jablko*, док је златна боја мотивисала народна именовања за парадајз: *златна јабука : zlaté jablko*. Према месту раста мотивисани су називи *дивља јабучица* за мандрагору и *svinské jablko* за *татулу*. Поједини називи настали су на основу својстава биљака која су повезивана с веровањима (нпр. у везу с ђаволом: *ђавоља јабука, čertovské jablko*). Три придева у основи имају зооним – *вучја јабука* (назив за парадајз), *пасја јабука* и *vlčie jablko* (назив за татулу).

ЛИТЕРАТУРА

- Гура, А. (2005). *Симболика животиња у словенској народној традицији*. Бримо/Логос/ Александрија.
- [Gura, A. (2005). *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Brimo/Logos/ Aleksandrija]
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Завод за уџбенике.
- [Dragićević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Zavod za udžbenike]
- Ђорђевић, К. (2019). Српске и словачке фраземе с називом халуциногених биљака мотивисане магијским ритуалима. У М. Dobříková (Ed.), *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii*, (стр. 113–119). Univerzita Komenského v Bratislave.
- [Đorđević, K. (2019). Srpske i slovačke frazeme s nazivom halucinogenih biljaka motivisane magijskim ritualima. U M. Dobříková (Ed.), *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii*, (str. 113–119). Univerzita Komenského v Bratislave]
- Јовановић, В. (2016). *Српска војна лексика и терминологија*. Институт за српски језик САНУ.
- [Jovanović, V. (2016). *Srpska vojna leksika i terminologija*. Institut za srpski jezik SANU]

- Јошић, Н. (2016). *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*. Институт за српски језик САНУ.
- [Jošić, N. (2016). *Voćarska leksika i terminologija u srpskom jeziku*. Institut za srpski jezik SANU]
- Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Филолошки факултет.
- [Mršević-Radović, D. (1987). *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Filološki fakultet]
- Петровић, С. (2004). *Српска митологија у веровању, обичајима и ритуалу*. Народна књига/Алфа/Невен.
- [Petrović, S. (2004). *Srpska mitologija u verovanju, običajima i ritualu*. Narodna knjiga/Alfa/Neven]
- Ратковић, Д. (2021). Фитонимски пејоративни називи за човека у пиротском говору (лингвокултуролошки аспект). *Slavistica Vilnensis*, 66 (2), 109–124.
- [Ratković, D. (2021). Fitonimski pejorativni nazivi za čoveka u pirotskom govoru (lingvokulturološki aspekt). *Slavistica Vilnensis*, 66 (2), 109–124]
- Ратковић, Д. (2022). Ботаничка лексика и терминологија лаудативног значења у именовању човека у пиротском говору. *Фолклористика*, 7 (1), 67–90.
- [Ratković, D. (2022). Botanička leksika i terminologija laudativnog značenja u imenovanju čoveka u pirotskom govoru. *Folkloristika*, 7 (1), 67–90]
- Самарџија, С. (2019). Глогов колац и тиква без корена. Биљни свет у Вуковој збирци пословица. У З. Карановић (Ed.), *Гора калинова. Биљни свет у традиционалној култури Словена* (стр. 85–104). Удружење фолклориста Србије/Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“/Vilnius/Lietuviu kalbos institut.
- [Samardžija, S. (2019). Glogov kolac i tikva bez korena. Biljni svet u Vukovoj zbirci poslovice. U Z. Karanović (Ed.), *Gora kalinova. Biljni svet u tradicionalnoj kulturi Slovena* (str. 85–104). Udruženje folklorista Srbije/Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“/Vilnius/Lietuviu kalbos institut]
- Стојановић Д., Јанчић И. и Јанчић Р. (2020). *Дар неба или цвеће зла*. Колор Прес.
- [Stojanović D., Jančić I. i Jančić R. (2020). *Dar neba ili cveće zla*. Kolor Pres]
- Толстој С. и Раденковић, Љ. (2001). *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Zepher book world. [СМ]
- [Tolstoj S. i Radenković, Lj. (2001). *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*. Zepher book world] [СМ]
- Шпис-Ђулум, М. (1995). Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора). У П. Ивић (Ed.), *Српски дијалектолошки зборник ХЛI. Расправе и грађа* (стр. 401–490). САНУ/Институт за српски језик.

- [Špis-Ćulum, M. (1995). Fitonimija jugozapadne Bačke (korovska flora). U P. Ivić (Ed.), *Srpski dijalektološki zbornik XLI. Rasprave i građa* (str. 401–490). SANU/Institut za srpski jezik]
- Штасни, Г. (2019). Лексички спојеви с компонентом *јабука*. У З. Карановић (Ed.), *Гора калинова. Биљни свет у традиционалној култури Словена* (стр. 285–301). Удружење фолклориста Србије/Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“/Vilnius/Lietuviu kalbos institut.
- [Štasni, G. (2019). Leksički spojevi s komponentom jabuka. U Z. Karanović (Ed.), *Gora kalinova. Biljni svet u tradicionalnoj kulturi Slovena* (str. 285–301). Udrženje folklorista Srbije/Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“/Vilnius/Lietuviu kalbos institut]
- Čermák, F. (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Czech and General Phraseology*. Karolinum.
- Dobříková, M. (2017). Takowy strom ctyti mame, w gehoż stjnu spočjwame. In Z. Kovačević i I. Vidović Bolt (Ed.), *Život mora biti djelo duha* (стр. 103–111). Disput.
- Felixová, I. (2005). Šuhaj, šuhaj, naže jabko, akô ti je ono sladkô. In K. Balleková, M. Smatana (Ed.), *Zo studnice rodnej reči* (стр. 288–300). VEDA vydavateľstvo SAV.
- Michalec, Z. (1977). *Člověk a rostliny*. Práce.
- Mlavec, J. (1984). *Slovenská frazeológia*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- O’Connell, M. & Airey, R. (2007). *Ilustrovana enciklopedija znakova i simbola. Identifikacija i analiza vizuelnog rečnika koji formuliše naše misli i diktira reakcije na svet oko nas*. JRJ.
- Tucakov, J. (1984). *Lečenje biljem. Fitoterapija*. Izdavačka radna organizacija „Rad“.

Извори

- Симоновић Д. (1959). *Ботанички речник научних и народних имена биљака са именима на руском, енглеском, немачком и француском језику*. Институт за српски језик.
- [Simonović D. (1959). *Botanički rečnik naučnih i narodnih imena biljaka sa imenima na ruskom, engleskom, nemačkom i francuskom jeziku*. Institut za srpski jezik]
- Стевановић, М., Пешикан, М. и Николић Б. (1973). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига VIII. интонирати – јурбе*. Институт за српскохрватски језик. [РСАНУ]
- [Stevanović, M., Pešikan, M. i Nikolić B. (1973). *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. Knjiga VIII. intonirati – jurbe*. Institut za srpskohrvatski jezik] [RSANU]

- Červenka, M., Činčura, F., Jasičová, M., Záborský, J. (1986). *Slovenské botanické názvoslovie*. Príroda.
- Holuby, J. (1883). O Mandragore. Z kapitoly o poverách. *Slovenské Pohľady, časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*, 183–190.
- Králik, Ľ. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. VEDA.
- Kresánek, J. (1988). *Atlas liečivých rastlín a lesných plodov*. Vydavateľstvo Osveta.
- Majtán, M. et al. (1991). *Historický slovník slovenského jazyka I. A – J*. VEDA, vydavateľstvo SAV. [HSSJ]

Kristina Djordjević

**SRBSKÉ A SLOVENSKÉ ĽUDOVÉ NÁZVY
S KOMPONENTOM JABUKA/JABLKO, KTORÝMI SA POMENÚVAJÚ
MANDRAGORA LEKÁRSKA, DURMAN OBYČAJNÝ A RAJČIAK JEDLÝ**

Resumé

Rastliny z čeľade ľuľkovitých (lat. *Solanaceae*) sú známe veľkým množstvom jedovatých druhov: *mandragora lekárska*, *durman obyčajný*, *čierny blen*, *ľuľkovec zlomocný* a i., ale aj hospodársky významnými druhmi, ako napr. *tabak*, *zemiaky*, *paradajky*. Pre ich psychoaktívne zložky a halucinogénne účinky sa po stáročia používali pri magických rituáloch ako afrodiziaká a opiáty. Pomenovania týchto rastlín sú početné a niektoré jasne odkazujú na vzhľad alebo vlastnosti, ktoré sa im pripisujú. V príspevku sme analyzovali srbské a slovenské dvojčlenné názvy rastlín z čeľade ľuľkovitých s komponentom *jabuka/jablko*, napríklad – srb. *бодећа (бодљива) jabuka*, *трновита jabuka*, *пасја jabuka*, slov. *bodľavé jablko*, *trňové jablko*, *cigánske jablko*, *svinské jablko*. Pozornosť sme venovali názvosloviu rastlín *матула* : *durman obyčajný* (lat. *Datura stramonium* L.), *парадајз* : *rajčiak jedlý* (lat. *Solanum lycopersicum* L.), *мандрагора* : *mandragora lekárska* (lat. *Mandragora officinarum* L.). Skúmali sme denominačné postupy pri pomenovaní rastlín na sémantickej a motivačnej úrovni pomocou komparatívnej analýzy, ktorá si vyžadovala interdisciplinárny prístup. Na základe excerpovaného materiálu sme dospeli k záveru, že lexéma *jablko*, ako kľúčový komponent dvojčlenných pomenovaní, aktivuje ich sekundárny význam, t. j. „to, čo sa tvarom podobá plodu jablka“, pričom motivačné znaky určujúcich adjektívnych komponentov boli analyzované na základe dominantného symptómu, ako je vzhľad, pôvod, miesto rastu, viera v príznačnú črtu rastliny či stotožnenie rastliny s vlasnosťami živočícha.

Kľúčové slová: ľudové názvy rastlín, lexéma *jabuka/jablko*, čeľad' ľuľkovitá (lat. *Solanaceae*), proces pomenovania, srbský jazyk, slovenský jazyk

Kristina Djordjević

**SERBIAN AND SLOVAK FOLK NAMES
WITH THE COMPONENT ЈАБУКА/JABLKO (ENG. APPLE)
WHICH ARE USED IN NAMING MANDRAKE, THORN APPLE AND TOMATO**

Summary

Plants from the Solanaceae family are known for a large number of poisonous species: *mandrake*, *thorn apple*, *henbane*, but also for species of economic importance, e.g. *tobacco*, *potatoes*, *tomatoes*. These tropical alkaloid plants have been used for centuries in magical rituals, as aphrodisiacs and opiates, due to their psychoactive ingredients and hallucinogenic effects. The names of the representatives from the Solanaceae family are numerous, and some vividly refer to the appearance or characteristic attributed to them. In this paper, we analyzed the Serbian and Slovakian two-membered names of plants with the component: *јабуска/јабљко* (eng. *apple*), which name representatives of plants from the family Solanaceae, for example, serb. *бодећа (бодљива) јабуска, трновита јабуска, пасја јабуска*, slov. *bodľavé jablko, trňové jablko, cigánske jablko, svinské jablko*. We have dealt with the analysis of the nomenclature of the following species: *Datura stramonium L.*, *Solanum lycopersicum L.* and *Mandragora officinarum L.* We examined denominational procedures in naming plants on a semantic and motivational level, using a comparative analysis, which required an interdisciplinary approach. Based on the excerpted material, we conclude that the main member of noun phrases – the lexeme *apple*, activates its secondary meaning ‘that which is similar in shape to an apple fruit’, while the motivational features of the dependent members of noun phrases were based on the dominant feature of appearance, origin, place of growth, belief in one of the signs of the plant, and attribution of animal characteristics to the plant.

Keywords: folk names of plants, lexeme *јабуска/јабљко*, nightshades family (lat. Solanaceae), process of naming, Serbian language, Slovak language